

Невена Витошевић

Завод за уџбенике – Сектор за издавачку делатност, Београд

НАСТАНАК И РАЗВОЈ СРПСКИХ ЛУТКАРСКИХ ПОЗОРИШТА

DOI 10.5937/kultura2691193V

УДК 792.97(497.11)

прегледни рад

Датум пријема: 7. 5. 2026.

Датум прихватања: 18. 5. 2026.

Сажетак: У овом раду даћ је сажети преглед настанка и развоја луткарских позоришта на тлу Србије током XX века, нарочито од раздобља између два светска рата, па све до нашег времена. Истражују се главне појаве у развоју српског луткарства (позоришта, редићели, тисци, фестивали), као и кључне епохе које су овај развој обележиле, естетичке и естетске особености појединих раздобља (луткарски натурализам, луткарски надреализам – концепција хомогеног, или класичног луткарског позоришта и епоха херојског). Разматрају се и главне одлике луткарских репертоара. Поред класичних позоришних форми луткарских инсценација за децу, истраживање доводи и музичка луткарска остварења (опера, мјузикл), као и покушаје луткарства за одрасле. Долази се до закључка о значајном развоју српских луткарских позоришта, који, нажалост, не праће развој високог школства, нити у довољној мери оштри свести у друштву и медијима о значају луткарства.

Кључне речи: луткарство, позориште за децу, историја српских позоришта за децу, луткарска режија, луткарска драматургија, фестивали луткарства, луткарство за одрасле

Да би се један град могао окарактерисати градом, он би морао имати своје професионалне установе културе које се баве, поред осталих, и луткарском умјетношћу за најмлађе.

Предраг Бјелошевић¹

¹ Бјелошевић, П. Пет деценија путем заједничких снова, у: *Чаробњаци из Ниша (Позориште лутака Ниш 1958–2008)*, приредио Крстић С. (2008), Ниш: Позориште лутака Ниш, стр. 235.

Луткарско позориште представља значајан, али у домаћој театролошкој литератури још увек недовољно систематизован и истражен сегмент српске позоришне и културне историје.² Иако постоје драгоцени прилози и студије посвећене појединим аспектима луткарства, позориштима, ауторима и поетичким појавама, целовитији преглед развоја српских луткарских позоришта и њихових уметничких и естетских особености и даље није у довољној мери присутан у домаћој научној литератури.³ Због тога је циљ овог рада да пружи сажет преглед настанка и развоја српских луткарских позоришта, као и да укаже на главне уметничке, репертоарске и естетске промене које су обележиле развој луткарства у Србији, од раздобља између два светска рата до савременог доба.

Лутке су своје сталне зграде, са позорницама и местима за публику, почеле да добијају у свету тек у XVII и XVIII веку. Из XVII века датирају и први записи о лутки као глумцу. Међутим, луткарска позоришта за децу настају тек крајем XIX века, када се јављају у већини европских земаља. Тада луткарство почиње да губи своју одраслу публику, а позоришта за децу се оснивају као плод свести о потреби издвајања деце и омладине из света одраслих и стварања уметности намењене најмлађима. Први оснивачи оваквих специјализованих театара углавном су били васпитачи, одакле потиче дидактичка одлика позоришта за децу, нарочито изражена у раном периоду.

Истински замах луткарство је остварило почетком XX века, а нарочит процват у његовој другој половини.

Код нас се зачеци луткарства у виду аматерских луткарских дружина појављују већ почетком XX века. У Краљевини Југославији, између два рата, луткарство је, иако претежно у аматерским оквирима, било прилично распрострањено, премда само као луткарство за децу. За настанак и развој луткарства у том периоду, највише су заслужни чешки луткари и њихова честа гостовања, која су имала позитиван и подстицајан утицај на тадашње луткарство. Такође, значајна су била и југословенска соколска друштва⁴, која су схватила етички, односно васпитни и образовни значај луткарства, доприневши оснивању тадашњих луткарских трупa.

2 Објашњење скраћеница: **т.** текст, **д.** драматизација, **а.** адаптација, **р.** режија, **л.** лутке, **ил.** израда лутака, **с.** сценографија, **к.** костими, **мк.** маске, **дек.** декор, **м.** музика, **и.** играју. Датум у продужетку је датум премијере.

3 Међу значајније новије прилоге проучавању српског луткарства спадају и радови Зорана Ђерића, нарочито књига *Луткарски симулакруми: Прилози историји луткарских позоришта у Србији*, (2021), Нови Сад: Матица српска.

4 Соколство је зачето у Чешкој 1862. године, а основни циљ је био подизање националне свести у борби против германизације ради националног ослобођења. Соколство се брзо ширило у све словенске земље како би се ослободило и ујединило целокупно Словенство. Занимљиво је да је име надахнуто српском народном јуначком поезијом у којој реч *соко* означава све оно што је јуначко, правдољубиво, племенито.

У Београду, новинар Жика Ковачић (у сарадњи са А. Анђелковићем) 1923. године покреће Марионетско позориште, које је своје представе играло у старом Народном позоришту, у тзв. „Мањежу” до 1929. године. Представе су биле углавном преведени чешки комади. Након пожара у „Мањежу”, годину дана представе су се давале у сали кафане „Руска круна”. Како је закуп ове сале био готово једнак приходу Позоришта, Жика Ковачић је био приморан да направи покретну луткарску позорницу.

Чешки часопис *Лућкар (Loutkář)* за 1928/29. годину, извештава: „Београдско луткарство је младо, али је омиљено. Редактор Живојин Ковачић је након петогодишњице дјелатности добио од министарства дозволу да игра у великом казалишту, и то недељом и празником; игра такођер у краљевском дворцу за пријестолонаследника. Ковачићево казалиште лутака је постало најбољом забавом београдске дјеце. За своје заслуге у луткарству био је Ковачић одликован ’Дворским редом са златном круном’ од краља Александра.”⁵

У Југословенски луткарски савез, одмах након његовог оснивања (1930), учлањила су се и марионетска позоришта из више српских градова и варошица⁶. То су, очигледно, углавном биле аматерске луткарске дружине.

Занимљиво је да су Југословенски луткарски савез и југословенска соколска друштва организовали мноштво разних стручних курсева, чији програми сведоче о ондашњој озбиљности приступа луткарству. Полазници ових курсева били су сликари, вајари, позоришни редитељи, глумци, дечији писци, педагози...

У листу *Соколска просвета* 1932. године уведена је рубрика за позориште лутака, а године 1935. основана је Соколска библиотека, која је објављивала текстове за луткарску сцену. Просветни одбор Југословенског савеза позоришта лутака основао је и радионицу за израду луткарских потрепштина. Све ово утицало је на велико ширење луткарства, тако да се позоришта оснивају и у сасвим малим местима.

Важан датум за југословенско луткарство међуратног периода био је IV конгрес Међународног луткарског савеза – Униме (Union internationale des marionnettes), одржан у Љубљани 1934. године. Тада је, између осталог, изнето да у Југославији делује 30 југословенских и 18 чехословачких луткарских позоришта.

Године 1931. отвара се у Новом Саду Позориште лутака, које настаје из Соколске секције лутака, основане годину дана раније. Неки сматрају, због сталне зграде, ово позориште нашим првим луткарским позориштем. Прва представа новосадског позоришта била је *Краљевић из подземља*.

5 Mrkšić, B. (1976) *Drveni osmjesi*, Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava „Naša djeca” SR Hrvatske, str. 204.

6 Београд, Земун, Нови Сад, Крагујевац, Ћуприја, Сремска Митровица, Велики Бечкерек, Тител, Ердевик...

Позориште је након Другог светског рата поново прорадило 1948. године, као Војвођанско позориште лутака, да би већ 1952. постало Градско позориште лутака. Представе су се играле и на језицима мањина. Шездесетих година поред лутака марионета уводе се и гињол и јавајке, а 1968. игра се и прва „жива” представа, што узрокује поновну промену имена у Позориште младих, које је и данас актуелно.

Позориште данас има Сцену за децу (са луткарским и нелуткарским представама) и Драмску сцену. Поставило је велики број представа⁷ и добило значајне домаће и иностране награде⁸.

Настојањем Соколског друштва основано је и Дечје позориште у Суботици 1934. године. За директора је постављен инжењер Отон Томанић, који је завршио луткарски курс у Љубљани и био редитељ, писац и сценограф овог позоришта, то јест, аутор огромног броја комада. Позориште је веома брзо постало изузетно популарно и попуњено до последњег места. Након Другог светског рата, поново је почело са радом 1946. године.

Први професионални ансамбл формирао се у сезони 1953/54. године. Позориште 1960. године, играњем прве „живе” представе *Дечаџи Павлове улице*, мења име и уместо Луткарско постаје – Дечије позориште. Од тада Позориште равноправно негује и луткарски и „живи” репертоар.

Позориште има вишејезичан и врло разноврстан репертоар (намењене деци од предшколског до средњошколског узраста)⁹, богат фестивалски живот и значајну међународну сарадњу. Према броју награда и признања, односно својим високим уметничким дometима, спада у сам врх домаћег луткарства.

Дечије позориште из Суботице суорганизатор је Међународног фестивала позоришта за децу, који се од 1994. године успешно одржава све до данас. На овом Фестивалу учествовала су позоришта из око педесет земаља.¹⁰

Пољски академик, проф. др Хенрик Јурковски (Henryk Jurkowski)¹¹, један од највећих ауторитета на пољу луткарства, рекао је отварајући Фестивал: „Широм Европе имамо фестивале, готово у сваком већем граду, а то је разумљиво јер ми на овом континенту желимо да се зближавамо, али Суботица иде даље у том правцу и нуди могућност да упознате људе са свих континената света. Фестивал је благо свих нас, благо човечанства.”¹²

7 Постављено је више од 300 наслова, одиграно је преко 13.000 луткарских представа, које је видело више од два и по милиона гледалаца

8 Позориште је добило преко тридесет награда.

9 Годишње изведе шест премијера (две на српском, две на мађарском, једну на хрватском и новогодишњи двојезични програм). Укупно се одигра око 200 до 230 представа, од чега око педесет широм Војводине, а остале на матичној сцени.

10 Преко 500 позоришних ансамбала.

11 Вишегодишњи сарадник Фестивала, почасни председник Савета Фестивала и члан фестивалског жирија.

12 Jurkowski, H. Pozorište za buduće ljude. 21. maj 2013., 11. maj 2026., <https://www.autonomija.info/pozoriste-za-buduce-ljude/>

Након Другог светског рата, 1948. године, основано је Мало позориште у Београду, као Позориште лутака Народне Републике Србије, премда је прву премијеру (*Пейељуја*), којом је и званично отворено, имало 1949. године. Од 1952, наредних десет година, ово позориште се зове Београдско марионетско позориште. Године 1962. спаја се са Гињол-сценом Позоришта „Бошко Буха” и мења назив у Мало позориште. После смрти песника Душка Радовића, позориште ће добити песниково име, у знак сећања на незаборавну представу *На слово на слово* (1969), која је уједно била и једна од најзначајнијих представа у модернизацији нашег луткарства шездесетих година.

Поводом тридесетогодишњице овог позоришта Душко Радовић је написао: „Да од мене, неким делићем, зависи судбина Малог позоришта у следећих тридесет година, веровао бих, много, у културну и педагошку мисију луткарства. Као да не постоји ништа важније ни лепше.”¹³

Песник Драган Лукић, поводом четрдесет година постојања овог позоришта каже: „Лепо је што Београд има Мало позориште, малу позоришну шкољку која, као морска шкољка бисер, негује децу душу.”¹⁴

У новије време, поред луткарских представа, Мало позориште има и много представа са живим глумцима у којима нема лутака.

Према Бориславу Мркшићу, у Југославији је педесетих година постојао значајан број професионалних и аматерских луткарских позоришта.¹⁵

Од Мркшића такође сазнајемо, да је у то време у Кикинди постојало Пионирско позориште лутака, као и да је 1952. основано позориште лутака у Бачком Петровом Селу и Бачкој Тополи, а 1956. у Никшићу, при Народном позоришту.¹⁶

Занимљиво је како је основано позориште лутака у Бањалуци, данас Дјечије позориште Републике Српске. У Бањалуци је 1954. године гостовао чувени руски луткарски уметник Сергеј Обрасцов, који је тада одржао и кратки курс луткарства, што је уродило формирањем луткарског ансамбла, који је већ 1956. године извео прву луткарску представу.¹⁷

(Да корени луткарства у Бањалуци сежу још даље сведочи и чињеница да се у међуратни Југословенски савез луткара међу првима учланило и марионетско позориште из Бањалучке).

13 Радовић, Д. У спомен Душку Радовићу, у: *Мало позориште „Душко Радовић” – Београд 1949–1989*, уредили Новковић, М., Копривица, С., Јевтић Ничева, М., Беблер, П. (1989), Београд: Мало позориште „Душко Радовић”, стр. 3.

14 Лукић, Д. *Лушке живе ћушке само кад су саме...*, у: *Мало позориште „Душко Радовић” – Београд 1949–1989*, уредили Новковић, М., Копривица, С., Јевтић Ничева, М., Беблер, П. (1989), Београд: Мало позориште „Душко Радовић”, стр. 22.

15 17 професионалних позоришта лутака (од којих 10 марионетских, пет која раде са јављама и два са гињолима) и 150 аматерских – Mrkšić, B. nav. delo, str. 280.

16 Исто.

17 *Бањалучка кућа од снова – Пола вијека Дјечије позоришта Републике Српске*, приредио Бјелошевић, П. (2006), Бања Лука: Дјечије позориште Републике Српске, стр. 18–20.

Позориште је током деценија рада остварило значајан број премијера, гостовања и награда.¹⁸

Под окриљем овог, данас реномираног позоришта, одржава се од 2002. године Међународни фестивал позоришта за дјецу. Фестивал је такмичарског карактера и сваке године окупља позоришта из десетак држава.

Ево једног запажања о раду бањалучког Позоришта из пера проф. др Радослава Лазића: „Бањалучко Дјечије позориште Републике Српске (...) бележи значајне уметничке и естетске домете, нарочито у древној техници театра сенки, какав је Бјелошевићев *Тужни ѝрини*, у инсценацији Бисерке Колевске и визуелној креацији сена Свиле Величкове из Софије, као и њихова заједничка креација *Чаробне фруле* као тоталног визуелног театра, немиђене лепоте у синкретизму слике и звука, чудесног спектакла аудио-визуелне синтезе. То јесу (...) представе за антологију савременог луткарства данас у Европи и свету.”¹⁹

Професионално Луткарско позориште у Зрењанину основано је 1956. године, премда се већ од почетка XX века у Зрењанину играју луткарски комади у оквиру аматерских дружина. Ово позориште спаја се са Драмским позориштем 1975. године у Народно позориште „Тоша Јовановић”, са две сцене: драмском и луткарском.²⁰ Луткари учествују на многобројним страним и домаћим фестивалима и добитници су великог броја награда.

У Нишу је 1958. године основано професионално Дечије позориште са луткарском и живом сценом, које је израсло из Марионетске секције Пионирског дома „Станко Пауновић”, основане седам година раније. Године 1962. ово позориште мења назив у Позориште лутака, када и први пут учествује на Сусретима професионалних позоришта лутака Србије. Од тада Позориште излази и на иностране сцене, учествује на многим фестивалима, добија бројне награде...²¹ У почетку Позориште се бави претежно марионетама, али касније и гињол луткама, као и црним театром и театром сенки...

Чувени луткарски редитељ Живомир Јоковић, поводом нишког луткарског позоришта каже: „Више од педесет година бавим се овом уметношћу. Радио сам у многим позориштима у земљи и иностранству и одговорно кажем да позориште лутака у Нишу има једну од најбољих сцена у Европи. Нишко позориште има

18 Позориште је поставило више од 300 премијера, а гледало их је више од четири милиона гледалаца.

19 Лазић, Р., у: *Бањалучка кућа од снова – Пола вијека Дјечије позоришта Републике Српске*, приредио Бјелошевић, П. (2006), Бања Лука: Дјечије позориште Републике Српске, стр. 256–258.

20 На луткарској сцени се годишње појаве по четири премијере на српском и две на мађарском. Луткари изведу око 250 представа годишње, од чега око 100 на гостовањима у земљи и иностранству.

21 Поставило је преко 200 представа, које је видело око четири милиона гледалаца у Србији и широм света.

најлепшу и најкомплетнију луткарску позорницу са свим неопходним пратећим просторијама. Тиме може да се поноси, уосталом, као и својим представама.”²²

Предраг Бјелошевић, такође, износи своје утиске о овом позоришту: „Оно што је красило луткаре из Ниша (...) јесу представе које су са великим успјехом у себи обједињавале и едукативно и естетско. За све зналце театра остаће у сјећању представа, комбинација луткарског и драмског театра, *Велимир и Босиљка*²³ у режији Живомира Јоковића, која је плијенила ведрином, чистим сликама које су се смјењивале у брзом ритму праћене одличном живом музиком и колективном игром која је разоткривала један дух, етнос и менталитет нашег јужног човјека.”²⁴

У Нишу је 1997. године покренут и Балкански фестивал луткарства.

Године 1972. Живомир Јоковић оснива у Земуну Путујуће позориште лутака „Пинокио”. Трупa Живомира Јоковића изводила је луткарске представе по читавој Србији. „Пинокио” наредне године добија своје седиште у Земуну, при тадашњем Радничком универзитету, и том приликом мења име тако што губи реч *йуџујуће* и остаје само Позориште лутака „Пинокио”. Од 2014. године Позориште се сели на Нови Београд, у зграду некадашњег Биоскопа „Југославија”, где се налази и данас.

Иако Позориште има своје стално седиште, представе се и даље изводе и у вртићима, школама, болницама, парковима, забаченим селима... „Основна концепција 'Пинокија' и јесте 'да одлази деци на ноге'; то је нешто што је остало од првобитног путујућег карактера Позоришта, (...) јер је луткарство у својој бити, ако се тако може рећи, путујући медиј.”²⁵

Године 1978. „Пинокио” добија статус сталног београдског позоришта, а до данас је остало једино (искључиво) луткарско позориште.

Основу репертоара чине представе рађене по мотивима народних бајки, а једним делом и уметничких (Петар Пан, Мали Принц). Репертоар се заснива и на мотивима легенди и епске поезије (*Смрт мајке Јујовића*²⁶, *Бој на Косову*²⁷, *Женидба краља Вукашина*²⁸), а настаје и на основу драмских текстова, већином савремених.

22 Јоковић, Ж. Деца желе динамичну игру, у: *Чаробњаци из Ниша (Позоришће лутака Ниш 1958–2008)*, приредио Крстић С. (2008), Ниш: Позориште лутака Ниш, стр. 212.

23 т. Стеван Пешић, л. Иванка Гетова, ил. с. Иван Цонев, м. Зоран Мамутовић, и. Зоран Лозанчић, Небојша Јовановић, Биљана Вујовић..., 23. март 1999.

24 Бјелошевић, П. Пет деценија путем заједничких снова, у: *Чаробњаци из Ниша (Позоришће лутака Ниш 1958–2008)*, приредио Крстић С. (2008), Ниш: Позориште лутака Ниш, стр. 236.

25 Јоковић, Ж. Петнаест година позоришта „Пинокио” (Разговор са Живомиром Јоковићем), у: *Позоришће лутака „Пинокио” – Земун – 1972–1987, (1987)*, Београд: Позориште лутака „Пинокио”, без пагинације.

26 т. Иво Војновић, р. а. м. Живомир Јоковић, л. с. Иван Цонев, 20. април 1989. – Тимошенко Милосављевић ову представу је окарактерисао као „праву 'православну' луткарску представу” (нишке *Народне новине*, 11. новембар 1989) – Усуђујем се да претпоставим да је то можда била и прва луткарска представа урађена у православном духу код нас.

27 т. Љубомир Симовић, р. Живомир Јоковић, 28. новембар 1996.

28 т. Игор Бојовић, р. Живомир Јоковић, 15. јун 2000.

Поред Јоковића, као управника, редитеља и адаптатора, рад Позоришта је посебно обележио и наредни управник, Игор Бојовић, у улози плодног писца текстова. Ту су и скоро сви најзначајнији домаћи аутори који су дали допринос нашем луткарству – Александар Поповић: *Месинјани коњ, Шкрџи Берберин*²⁹, Стеван Пешић: *Ловачка љрича*³⁰, *Гуска на месецу*³¹, *Велимир и Босиљка*³², Радослав Павелкић: *Маја и Кики*³³, *Како расту јунаци*³⁴, Љубомир Симовић: *Бој на Косову*, Србољуб Луле Станковић (који је своје текстове и режирао): *Врабац Пийац*³⁵, *Лујка са црвеном кайом*³⁶, *Бајка о њејлићу*³⁷, *Пейељуја*³⁸, *Рођендан*³⁹, *Прича о цину*⁴⁰ ... – као и велики број страних писаца – Лудвиг Штреда (Ludvig Streda): *Звездан*⁴¹, Торбјорн Егнер (Thorbjörn Egner): *Каријус и Бакјус*⁴², Лав Николајевч Толстој: *Балада о Шарцу*⁴³, Јозеф Пер / Лео Спачил: *Гуливер у свету лујка*⁴⁴ ... Једна од представа заснива се и на поезији Душка Радовића *Децо, децо*⁴⁵. Такође су урађене и две адаптације његових текстова – *Порука за љрекусујра*⁴⁶ и *Размажена лујка*⁴⁷.

„Пиноккио” је још 1981. године приказао као луткарску оперу Змајеву *Несрећну Кафину*⁴⁸, чије извођење је забележио Јован Ђирилов: „Несрећна Кафина је једно од ретких драмских дела нашег класика Јована Јовановића Змаја и једино написано за децу, које препоручује деци да га сама играју и гледају. (...) Војислав Костић

29 **р.** Србољуб Станковић, **л. с.** Драга Вуковић, **м.** Радослав Граић, 21. октобар 1979; **р.** Србољуб Станковић, **л. дк. к.** Вукасава Николин-Николић, **м.** Радослав Граић, 6. март 1988. и 20. мај 1999.

30 **р.** Србољуб Станковић, **л. с.** Милена Ничева, 6. фебруар 1984.

31 **р.** Србољуб Станковић, **л. с.** Вукосава Николин-Николић, **м.** Михајло-Миња Ђорђевић, 27. мај 1985.

32 **р.** Србољуб Станковић, **л. мк.** Марија и Мима Јанковић, 10. март 1996.

33 **р.** Мирослав Ујевић, **л. с.** Вукосава Николин-Николић, 13. мај 1980.

34 **р.** Мирослав Ујевић, **л. с.** Бранко Стојаковић, 22. октобар 1981.

35 **л. с.** Милена Ничева, **м.** Радослав Граић, 17. јануар 1982.

36 **л. с.** Милена Ничева, **м.** Радослав Граић, 23. јануар 1983.

37 **л. с.** Вукосава Николин-Николић, **м.** Радослав Граић, **к.** Бранка Поповић, 15. јун 1986.

38 **л. с.** Вукосава Николин-Николић, 8. јануар 1989.

39 **л. с.** Драга Вуковић, **м.** Саша Трофимов, 27. јануар 1991.

40 **л. мк.** Мима Јанковић, **м.** Радослав Граић, 14. фебруар 1993.

41 **р. а.** Емилија Мачковић, **л. к.** Ваља Панајотова [Ваља Панајотова], **с.** Тихомир Мачковић, 29. октобар 1999.

42 **р.** Стеван Бодрожа, **а.** Игор Бојовић, **с. л.** Стефанка Киувлиева, **м.** Кристијан Хартман (Christian Hartmann), Владимир Петричевић, 5. март 2004.

43 **р. а.** Живомир Јоковић, **л.** Стефанка Киувлиева, **м.** Војкан Борисављевић, 25. јануар 2006.

44 **р. с.** Живомир Јоковић, **л.** Вукосава Николин-Николић, 28. април 2006.

45 **р.** Ања Суша, **с.** Зорана Петров, **и.** Зорана Милошаковић, Ненад Радовић, 16. фебруар 2006.

46 **р. д.** Србољуб Станковић, **л. с.** Вукосава Николин-Николић, **м.** Арсен Дедић, 27. октобар 1986.

47 **р. а. л.** Мима Јанковић, **с. м.** Бане Јанковић, 10. септембар 1995.

48 **р.** Србољуб Станковић, **л. с.** Бранко Стојаковић, **м.** Војислав Костић, 8. новембар 1981.

је показао у 'Пинокију' да се од Змајевих стихова може начинити наша прва врло (мелодиозна) грангињолска опера за децу претежно у ритму валцера."⁴⁹

Јоковићева представа из 1985. *Куда одлазиш, коњићу*, слови као луткарски мјузикл. Нажалост, данас је немогуће видети ове две музичке представе.

Позориште је у другој деценији овог века, у копродукцији са БЕМУС-ом, успешно изводило и Моцартову оперу (прилагођену луткарском театру) *Бастјијен и Бастјијена*.

Године 2004. у организацији Позоришта лутака „Пинокио“ и Скупштине града Београда, одржан је међународни луткарски фестивал РІТА (Puppetry International Theatre Adventure).⁵⁰ Фестивал је био замишљен као место сусрета савремених тенденција у луткарству и размене искустава домаћих и иностраних уметника; међутим, није настављен као континуирана међународна манифестација.

Прошле године је у „Пинокију“ отворена нова сцена за бебе под називом „Колевка театар“, што указује да ово позориште не престаје да се развија и прати савремене европске тенденције („baby theatre”).

Ово позориште добитник је низа значајних награда и признања у оквиру свог веома живог учешћа на многим домаћим и страним позоришним фестивалима и има велики број иностраних гостовања.⁵¹ Оно свакако припада врху нашег луткарства.

Након „Пинокија“, Београд је 1996. године, добио још једно претежно луткарско позориште, то је Дечије позориште „Чарапа“⁵². Основали су га економиста и издавач Новица Павличић и глумица Валентина Павличић. Лутке за ово позориште израђују и веома угледни уметници као што су Борис Чершков и Мима Јанковић. Репертоар се великим делом заснива на бајкама. Од 2009. ова институција промовише позориште и у малим срединама кроз пројекте „Чарапа на точковима“ и „Позориште за СВУ децу“. Такође, игра се и велики број хуманитарних представа и ставља се приличан акценат на екологију, па је тако позориште „Чарапа“ и оснивач позоришног фестивала Лименка театар фест који се одржава од 2022. године сваке године у другом граду и има међународни карактер.

49 Ђирилов, Ј. Одједи, *Позоришће лутака Пинокио – Земун – 1972–1987*, (1987), Београд: Позориште лутака „Пинокио“, без пагинације. (Прештампано из: *Полиџика*, 17. новембар 1981, стр. 81.)

50 Представе су игране на сценама Позоришта лутака „Пинокио“, Позоришта „Бошко Буха“ и Малог позоришта „Душко Радовић“.

51 Позориште изводи преко тридесет представа на матичној сцени и приликом бројних гостовања, што је на годишњем нивоу око двеста педесет извођења. Такође, сваке године припреми око пет премијера. Представе годишње посети између педесет и шездесет хиљада гледалаца. На Сусретима луткарских позоришта Србије, који се традиционално одржавају сваке године у другом луткарском центру, једно је од највише награђиваних позоришта (за представу у целини, за глуму или анимацију, за режију или ликовно обликовање представе).

52 Од 2004. до 2008. године има сталну сцену у КОЦ „Чукарица“. Године 2009. и 2010. представе изводи на сцени Театра 78. Затим, наредне године игра на више сцена, да би од 2012. до данас имало редовне недељне наступе у Дечјем културном центру.

Најмлађе позориште, са претежно луткарским репертоаром, у Србији је Позориште за децу у Крагујевцу, основано, као градско позориште, 2003. године (премда је своју прву представу извело још 1993).⁵³ Захваљујући квалитету представа, позориште је брзо стекло приличан углед,⁵⁴ а данас је постало једно од најнаграђиванијих позоришта у региону. Томе доприноси и чињеница да је Позориште домаћин Међународног луткарског фестивала „Златна искра”, на којем учешће узимају и водећа светска луткарска позоришта.⁵⁵ У изради лутака приметно је учешће бугарских луткара (који су мање или више присутни у свим нашим луткарским позориштима). Репертоар се једним делом заснива на бајкама.

Поред сцене за децу, 2009. године оформљена је и „Сцена 303” намењена студентима и средњошколцима. Године 2022. дошло је до промене имена у Позориште за младе и децу Крагујевац.

Поменимо и Позориште лутака „Абракадабра” из Новог Сада, основано почетком деведесетих, које 2006. године добија назив „Луткарски студио *Абракадабра*”. Тај луткарски студио делује као путујуће позориште, а бави се и едукацијом деце и одраслих на пољу луткарства, као и израдом маскота и лутака.

У Шиду је 2008. године у оквиру Културно-образовног центра луткарску сцену покренуо луткар Цветин Аничић, који делује све до данас.

Традиција позоришта на тлу Војводине допринела је да се у Бачкој Паланци, већ више од две деценије, одржава Фестивал еколошког позоришта за децу. То је уједно једини позоришни фестивал у свету који се одиграва у граду у којем не постоји позоришна зграда.

У Лазаревцу, од 2009. године, као професионално позориште са представама и за децу и за одрасле, делује Пулс театар, мада је свој рад започео много раније. Иако није специјализовано луткарско позориште, повремено поставља и луткарске представе, како за децу тако и за одрасле, а организује и фестивал децејег позоришта „Позоришни рингишпил”.

Тиме се у основним цртама заокружује преглед развоја српских луткарских позоришта.

„Нема ниједног луткарског позоришта у нашој земљи које не осећа недостатак кадрова оспособљених за луткарство (...). Луткарство у Србији заслужује озбиљан третман, могућност за академско (универзитетско) образовање и одговарајућу подршку. Кад томе придодемо чињеницу да је луткарска публика – децја, тим је одговорност друштва према позориштима, као и потенцијалној луткарској академији,

53 Потпуна реконструкција Позоришта урађена је 2008. године.

54 Годишње се одигра око 170 представа којима присуствује преко 40.000 гледалаца.

55 Позориште организује и „Фестивалчић”, смотру драмско-луткарског стваралаштва предшколских установа и „Искрицу”, фестивал драмско-луткарских радионица основних школа Крагујевца.

већа. (...) Зашто не би луткарство у Србији, после више од осам деценија постојања, стекло право да постане универзитетска дисциплина?”⁵⁶

Значајан помак у високом образовању из области луткарства у Србији учињен је 2024. године, када је на Академији уметности у Новом Саду отпочео мастер студијски програм Луткарство, први специјализовани високошколски програм из области луткарства у Србији. Нажалост, основне студије још увек не постоје, па се многи наши луткари школују у иностранству, најчешће у Бугарској.

Поменимо још и наша остала нелуткарска дечија позоришта, јер их нема много, а њихово навођење даће прегледнију слику опште позоришне атмосфере за децу у Србији, а самим тим и јаснију слику места и значаја луткарства код нас.

Поред београдског градског Позоришта за децу „Бошко Буха”, основаног 1950. године (које је, као што је већ речено, у почетку имало и Гињол-сцену, која је касније спајањем са Позориштем лутака, прерасла у Мало позориште), у Београду је статус градског дечијег позоришта, од 1997. године, задобило и Позориштанце „Пуж”⁵⁷, у чијим представама се понекад, истина ређе, појаве и лутке.

У престоници још постоји и дечије позориште: Пан театар⁵⁸. С времена на време, настану и нестану још нека позоришта за децу, која имају повремени или нестални карактер.

У унутрашњости, дечија нелуткарска позоришта налазе се још у Новом Саду (Позориште „Весела корњача”, основано 1990. као прво приватно професионално позориште у Војводини), у Краљеву – Краљевачко позориште⁵⁹ (даје представе и за децу и за одрасле), у Шапцу (Позориште за децу „Весело мајмунче”, основано 2001, које функционише као школа глуме за децу од 7 до 14 година, где деца глуме у представама), итд.

Као што се може уочити, код Срба, данас, има мало луткарских (десетак), па и уопште осталих дечијих позоришта (још мање). Могућност за отварањем приватних позоришта даје извесну наду, али не превелику.

Свакако да на ово утиче више разлога: недостатак високе школске установе за луткарство, недостатак развијеније луткарске позоришне критике, изванредан потцењивачки однос према установама културе за децу, вечита оскудица у култури,

56 Đerić, Z. Metafizika lutkarstva, u: *Magija lutkarstva*, priredio Lazić, R. (2007), Beograd: Foto Fortuna i autor, str. 119, 122.

57 Позориште је основао глумац Бранко Милићевић-Коцкица и његова супруга редитељ Слободанка-Цаца Алексић, 1977. године, као *Пујино позоришћанце Пуж*, а затим, 1988. године позориште стиче сопствену салу и мења име у данашње *Позоришћанце Пуж*. Представе се, углавном, само овлаш заснивају на класичним бајкама, које су прилично измењене.

58 Основао га је 1995. године брачни пар Ђурашковић-Викторовић. Од 1999. године, уз подршку Општине Звездара, имају сталну сцену. Већина репертоара се базира на дечијим представама, али имају и вечерњу сцену са репертоаром за одрасле. Баве се и педагошким радом у оквиру Дечијег и омладинског драмског студија.

59 Основао је још 1949. године као професионално Народно позориште Краљево и у том статусу је остало до 1959. године. Тада прелази у аматерско Позориште 14. октобар до 1996, када поново стиче статус професионалног позоришта под именом Краљевачко позориште.

која произилази не само из наше хроничне материјалне оскудице, већ великим делом и из духовне оскудице и неразумевања оних који одлучују.

Ка луткарству за одрасле

*Не знам јко је одраслао у умјетности.*⁶⁰

Борислав Мркшић

Код нас су луткарска позоришта – позоришта за децу. Нажалост, не постоје позоришта лутака за одрасле, што је велика штета, јер тек у сусретима са извршним представама ове врсте, може се видети колико је распон ове уметности огроман и колико су неслућено велике могућности које она пружа.

Оснивач „Пинокија”, луткарски редитељ Живомир Јоковић, приликом двадесет пет година позоришта, овим поводом каже:

„Са жаљењем морам констатовати да ни ми нисмо успели у једном – да одраслом гледаоцу приближимо луткарство као уметност, нити да остваримо луткарски театар за одрасле гледаоце, као што је то често на сценама европских метропола или у традиционалним културама појединих народа.”⁶¹

Позориште лутака „Пинокио“, које је већ почетком овог века уврстило у репертоар и неколико представа за одрасле (*Ивице* – 2003, *Макс Мејалик* – 2004, *Дон Кихот* – 2006), наставило је и касније повремено да поставља представе намењене старијој или породичној публици (*Дневник Ане Франк* – 2025; комбинација драмског и луткарског театра), чиме се приближило савременим тенденцијама европског луткарства, у којима луткарство све више превазилази искључиво оквир театра за децу.

„Лутка је повезана са игром зато што, прелазећи у свет одраслих, носи са собом успомене на детињство, на свет фолклора, митологије и свет игре. Баш то чини лутку не случајном, већ потребном компонентом сваке зреле ’одрасле’ цивилизације.”⁶²

У новије време у Србији се појављују и сложенији облици луткарства за одрасле. Тако је Пулс театар из Лазаревца 2025. године поставио представу *Хипнос и Танатос*, ауторски пројекат Браниславе Илић, означен као „луткарско цезирање за два глумца и глас”. Представа кроз симболе сна (Хипноса) и смрти (Танатоса) преиспитује савремени свет несигурности и страха, а на формалном плану истражује однос глумца, лутке, маске и анимације.

У Београду је постојао покушај оснивања луткарског позоришта за одрасле 1957. године. На старој сцени Атељеа 212 (у згради „Борбе”) била је основана Сатирична луткарска сцена. Текст за прву представу *Весели и тужни пинол* написао

60 Mrkšić. B. (1976), *Drveni osmjesi*, Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava „Naša djeca” SR Hrvatske, str. 283.

61 Јоковић, Ж. Јубилеј Позоришта лутака „Пинокио”, разговор водио Лазић, Р., *Позориште лутака Пинокио – 1972–1997*, (1997), Београд: Позориште лутака „Пинокио”, без пагинације.

62 Lotman. J. *Lutke u sistemu kulture* (1978), u: *Svetsko lutkarstvo*, priredio Lazić, R. (2004), Београд: Фото Futura i Radoslav Lazić, str. 174.

је један од оснивача ове сцене Драгутин Добричанин, а он је представу и режирао. Посебно су се истицале лутке Ћира и беба Сатирико. Представа је била проткана сатиричним примедбама на културни живот Београда. Међутим, убрзо, преласком Атељеа 212 у нову зграду, Сатирична луткарска сцена се угасила.⁶³

Оснивање професионалног луткарског позоришта за одрасле било би од огромног значаја за наше целокупно луткарство. Они који као деца, или као родитељи, нису имали прилике да се упознају или више друже са сценским луткама, открили би на овај начин зачудне лепоте њиховог света. Уопште, људи би били у прилици више и чешће да се срећу са луткама, а самим тим би развијали и продубљивали слух за ову врсту позоришне уметности, од чега би и луткарство и читава наша култура само могли да имају користи, постајући разноврснији и богатији.

Преображаји у српском луткарству

*Нова схваћања извирала су из природе саме лутке,
која је претпостављала да буде човек у малом и почела да
илени својим правим, моћним говором облика и
покретима, језиком асоцијација, метафора и симбола.*⁶⁴

Бранислав Крављанац

*Бујни развој луткарске позоришне уметности, у другој половини
века, учинио је да јој се приклонимо, да је заволимо и развијемо.*⁶⁵

Радослав Павелкић

Педесетих година луткарство у бившој Југославији налазило се у прилично скромним оквирима. Представе луткарских позоришта су ретко критички оцењиване; веома су била ретка гостовања и размене са другим луткарским позориштима у земљи, а са иностраним оваква сарадња уопште није постојала, па су и могућности ширег и свестранијег вредновања и поређења биле незнатне, готово непостојеће.

Бранислав Крављанац наглашава да је у то време било важно за наше луткаре „да што је могуће брже ухвате корак са светом, са далеко развијенијим луткарским срединама”⁶⁶, јер смо у односу на њих већ доста каснили.

„А у том свету почео је да се осећа нови дух и дах, да сазревају нова сазнања о европском луткарству као посебном жанру у крилу велике театарске породице и

63 Kulundžić, M. (1988) *Moj život s lutkom*, Sarajevo: Bijenale jugoslovenskog lutkarstva Bugojno: Poslovna zajednica profesionalnih pozorišta Bosne i Hercegovine, str. 89–90.

64 Крављанац, Б. 40 година, у: *Мало позоришта „Душко Радовић” – Београд 1949–1989*, уредили Новковић, М., Копривица, С., Јевтић Ничева, М., Беблер, П. (1989), Београд: Мало позориште „Душко Радовић”, стр. 8.

65 Павелкић, Р. Сведочанства, *Позоришта лутака Пинокио 1972–1997*, (1997), Београд: Позориште лутака „Пинокио”, без пагинације.

66 Крављанац, Б. нав. дело, стр. 8.

о потреби његове еманципације од драмског позоришта, под чијим је окриљем и духовним туторством луткарска уметност дуго, неприродно дуго егзистирала у првом реду као наративна и дескриптивна врста. Осећала се насушна потреба за трансформацијом, попут оне која је филм од снимљеног позоришта учинила самосталним уметничким медијем.”⁶⁷

Борислав Мркшић у реферату о стању у југословенском луткарству, поднетом на конгресу Унимо у Прагу 1957. године, између осталог, каже:

„Већ неколико сезона настојимо схватити и изразити да је лутка гледаоцу ближа и занимљивија ако је заиста лутка, а не имитација живог човјека. Настојимо разликовати стил 'живог казалишта' од стила и ограничености казалишта лутака. Желимо да се и у казалишту лутака код нас осјећа било данашњег живота и сувремене умјетности.”⁶⁸

За српско (и југословенско) луткарство од посебног значаја је било оснивање Фестивала дјетета у Шибенику 1958. године. Захваљујући овом фестивалу наше луткарство је изашло у јавност, добило друштвено признање, постало равноправно са другим уметностима намењеним деци, ступило у контакт са светским луткарским токовима и ауторитетима, што је допринело настанку плодноних промена у нашим луткарским позориштима.

Како су на Фестивалу учествовале и стране луткарске трупе, југословенска позоришта су добила прилику да се њихов рад озбиљно критички процјењује и пореди не само у домаћим, већ и у међународним оквирима.

„У таквим околностима естетски критеријуми постајали су дубљи и свестранији а однос према постигнутом много критичкији.”⁶⁹

Иако је Фестивал био широко замишљен као обједињавајућа смотре уметности за децу и уметности саме деце, и бавио се специфичним питањима сваке поједине уметности намењене детету, већ је III фестивал 1963. године био посвећен теми: „Дете и сценски израз”.

Од посебног значаја за луткарство био је IV фестивал 1964. године када је организован кратки семинар за југословенске професионалне луткаре, који је представљао прву послератну школу ове врсте код нас, која је затим наставила са радом и наредних година, током V, VII и VIII фестивала.

Предавања су се бавила изучавањем луткарске драматургије и режије, анимације и технологије лутке, историје луткарства и критике. Предавачи су били познате личности из света луткарства Чехословачке, Пољске, СССР-а, СР Немачке: Јан Малик (Jan Malík), Здењек Рајфанда (Zdeněk Rajfanda), Ото Редл (Otto Rödl), Вацлав и Емил Хавлик (Václav, Emil Havlik), Мирослав Чесал (Miroslav Česal), Ерик Колар (Erik Kolár), Ленора Шпет (Lenora Shpet), Хенрик Јурковски, Лудвиг Крафт (Ludwig Kraft)...

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Mrkšić. B. (1976) nav. delo, str. 282–283.

⁶⁹ Kravljanač, B. (1984) *Od igre do mišljenja – Zapisi o predstavama Malog pozorišta*, Bugojno: Bijenale jugoslovenskog lutkarstva, Šibenik: Jugoslovenski festival djeteta, Beograd: Malo pozorište, Novi Sad/Beograd: Slavija press, str. 172.

„Њиховим истовременим учешћем у разговорима за округлим столом и на симпозијумима, као пратећим манифестацијама Фестивала, у методологију вредновања и критичко процењивање достигнутог унесени су европски принципи и мерила.”⁷⁰

У то време у нашим позориштима неговао се луткарски натурализам, који је тежио на подударности са животом. Представа *Наше ијре* Малог позоришта из Београда, приказана с великим успехом 1965. године у Шибенику, можда је била и врхунац овог стила у домаћем луткарству.

„Но већ тада, на свом врхунцу (...) натурализам је као став и схватање у луткарству показивао опште знаке замора (што је напоменуто и на разговорима за округлим столом) и у свету се потпуно повлачио. У Малом позоришту ће за наредних неколико година од значајних представа у том стилу бити урађене још само две: *Звезда Фифи* (VI фестивал, 1966) и *Доживљаји мачка Тоше* (VII фестивал, 1967). Натурализам је уступао место другим назорима, који су више извирали из природе саме лутке и истицали другачији однос према њој. Почео је лагано да се одвија један нов процес (...). Био је уочљив у представи *На слово, на слово* Душана Радовића, у режији Вере Белогрић, одиграној на X фестивалу (1970). Овај процес значио је реакцију на натурализам и илузионизам и представљао удаљавање од имитативног и подражавалачког. (...)

За приступ и режијски поступак близак новим схватањима у представи *На слово, на слово* услове је обезбедио изванредни текст Душана Радовића, грађен без једноставне фабуле, саздан од низа мањих драматуршких целина, у којима је граница реалног померена и свакодневне 'обичне' ствари и односи пребачени у иреални свет, а ситуације у том свету најчешће деформисане и изграђене на апсурдним односима, из којих су извирали Радовићев хумор и могућност да се изгради нека врста, ако се тако може рећи, лирске гротеске.

(...) Говор лутке помоћу речи схваћен је као стран лутки, као 'спољашњи статичан моменат', па је тај говор почео све више да се потискује и замењује говором облика и покрета, или да се реч стилизацијом приближава и прилагођава стилизованој природи лутке.”⁷¹

Говорећи о представи *Фанџазије*, гостујућег редитеља из Братиславе Бохдана Славика (Bohdan Slavík), у Малом позоришту, у којој су речи биле потпуно укинуте, Крављанац каже:

„Показало се, кад су лутке у питању, да се значење речи може у потпуности исказати значењем облика и покрета, и да се њима може исказати и најтананији садржај.”⁷²

Као допринос Малог позоришта, насталој промени у домаћем луткарству, Крављанац означава још две представе: *Аску и вука* Ива Андрића, у адаптацији Ми-

70 Isto, str. 173.

71 Isto, str. 174.

72 Isto, str. 175.

ленка Мисаиловића, а у режији Драгана Јовића и *Веселу кућу* Стевана Пешића, у режији Србољуба Станковића.

За *Веселу кућу* он каже да је била природни наставак процеса „модернизације” израженог у представи *На слово на слово*, и продуженог у *Фанџазијама*, чему је посебно допринела особена Пешићева драмска структура без обавезног смењивања узрока и последица, са елементима надреалног, апсурдног и гротескног. Крављанац ову представу означава као приближавање театру апсурда и значајну и драгоцену новину како у југословенском луткарству тога времена, тако и на Фестивалу дјетета у Шибенику (XII фестивал, 1972).

„Београдска настојања, нарочито у драматургији, веома (су) блиска поетском надреализму.

(...)

Савремено луткарство поступно престаје да буде имитативна, описна и подражавалачка радња, постаје све више креативно-контемплативна и самостална уметничка дисциплина.

(...)

Доминантно је изражена тежња ка, ако се тако може рећи – тоталном театру, представама у којима су поред лутака разних ’техника’ и предмета, заступљени и живи глумци, музика, балет и слично.

Понајмање се (...) негује позориште сенки, а марионете све више нестају.

(...)

Репертоар (је) ослоњен првенствено на савремене домаће ауторе.”⁷³

И наш познати луткарски редитељ Србољуб Станковић говори о једном новом савременом луткарству, где нема главних и споредних улога, већ уместо свега тога израња представа, са целим ансамблом на сцени. Овај театар, који је још у настајању, иако је показао и неке изузетне резултате, и који захтева озбиљније теоријско испитивање и вредновање, он условно назива „лирским луткарством”. Станковић наглашава да се ово позориште већ у драматургији битно разликује од дотадашњих схватања луткарског театра.

„Нису више важни појмови као експозиција, ескалација, драмски сукоб, катарза, заплет, расплет, носиоци радње и противрадње, није више важан ни ’садржај’ фабуле, ни сама прича – важни су пре свега количина, квалитет и интензитет емоција којима је сценско збивање у стању да мотивише учеснике и да те емоције пренесе гледаоцу, не у његов мисаони апарат већ непосредно у срце. И зато је то ново луткарство доиста лирско.”⁷⁴

73 Крављанац, Б. *Куда иде савремено (југословенско) луткарство*, разговор водио Лазић, Р., необјављен и недатиран рукопис, стр. 2, 4, 9–10.

74 Станковић, С. Колективна креација, у: *Позориште лутака Пинокио – Земун 1972–1997*, (1997), Београд: Позориште лутака „Пинокио”, без пагинације.

У прилог „лирском луткарству” свакако иде и мисао познатог писца луткарских текстова Стевана Пешића: „Поезија је једини закон кога се писац придржава у луткарском театру.”⁷⁵

У разговору са проф. др Радославом Лазићем, Пешић даје веома надахнуто виђење луткарског позоришта:

„Луткарски театар је за мене онај у коме има глумаца, маски, лутака, боја и музике. То је идеално позориште у коме се све може догодити. Пред нашим очима догађају се чуда, преображаји: од цвета постаје лептир, од лептира камен, од камена човек. А шта ту тек човек може бити! Он је земља, птица, дуга, Месец.

Ту је све што постоји живо. Ту људи, животиње, минерали и небеска тела говоре једним језиком, оним којим су говорили у првим данима пошто је створен свет. У овом театру су сва бића и појаве равноправни. Сцена је горе и доле; нема гравитације, не постоје силе које нас држе приковане за земљу. Ту човек лети, дрвеће хода, а расковник, трава која отвара врата природе, у нашим је рукама. Машта је створила свет; она је закон и у овом позоришту.”⁷⁶

Слично, овом поетичном виђењу луткарског позоришта Стевана Пешића, сведочи и угледни редитељ Луко Паљетак: „Луткарска режија је веома налик писању пјесама.”⁷⁷

Проф. др Радослав Лазић луткарски театар и луткарску режију назива сценском поезијом.⁷⁸

Пред нашим луткарством се у време шездесетих и седамдесетих година отворио један нови хоризонт, који је означио нова трагања и нова уметничка достигнућа. Отпочела је сарадња са најзначајнијим драматурзима и другим уметницима у земљи и изван њених граница.

Чини се да је посебно изражен утицај бугарске луткарске школе на наша луткарска позоришта.

Поред Фестивала дјетета у Шибенику, отворила су се врата Позорја Змајевих игара, Југословенског бијенала луткарства, Фестивала малих сцена, као и многобројних међународних фестивала (Берлин, Констанца, Варна...) и позоришних гостовања (Варшава, Праг, Братислава, Букурешт, Москва, Софија...).

С обзиром да немамо сачуване снимке представа из тог периода промена у луткарској уметности код нас, веома је тешко само на основу теоријских и критичких

75 Pešić, S. Misli o lutkarstvu, u: *Estetika lutkarstva*, priredio Lazić, R. (2002), Beograd: autorsko izdanje, str. 208.

76 Pešić, S. O lutkarској dramaturgiji – Razgovor s dramskim autorom Stevanom Pešićem (1939–1994), u: *Svetsko lutkarstvo – Hrestomatija – Istorija, teorija, istraživanja*, priredio i razgovor vodio Lazić, R. (2004), Beograd: Foto fortuna i Radoslav Lazić, str. 375.

77 Paljetak, L. O lutkarској dramaturgiji, u: *Svetsko lutkarstvo – Hrestomatija – Istorija, teorija, istraživanja*, priredio Lazić, R. (2004), Beograd: Foto fortuna i Radoslav Lazić, str. 375.

78 Лазић, Р. Свет луткарског театра и његова режија, *Позоришне лутака Пинокио – Земун 1972–1997*, (1997), Београд: Позориште лутака „Пинокио”, без пагинације.

ставова и запажања вршити поређења са каснијом, а поготово данашњом луткарском уметношћу.

Рекло би се да су неке од карактеристика тог новог духа у луткарству, настаја-лог пре пола века, још увек присутне у нашим луткарским представама, као што су лиричност, поетичност, уопште специфичан луткарски израз, проткан метафо-рама и симболиком.

Но, свакако, да се у нашем веку стварају и сасвим нова, модерна луткарска остварења, која одишу сензибилитетом свог времена. Једна успела таква предста-ва је, на пример, *Црвенкаја* Позоришта лутака „Пинокио”, према тексту Игора Бојовића, а у режији Југа Радивојевића.⁷⁹

Позориште лутака, које је у првој половини XX века прошло кроз две битне фазе – прилагођавања захтевима „праве” уметности позоришта и откривања и усвајања принципа савремене уметности – у другој половини XX века кретало се у правцу антиреалистичког и поетског театра.

Захваљујући могућностима брзих путовања, које се отварају седамдесетих го-дина XX века, европски и наши луткари долазе у ближи контакт са луткарима широм света, тако да европско и домаће луткарство за врло кратко време, посред-ством ових дотицаја, постаје обogaћено великим бројем нових изражајних сред-става (богатство ликовних форми, маски, материјала, техника анимације...).

Дечије луткарско позориште је, у оквиру ових преображаја, нарочито кренуло у правцу интересовања према дечијем фолклору и драмским делима са елементи-ма дечије игре.

У складу са модерном тенденцијом у позоришту да редитељ постаје доминантан и да он драмски текст може да скраћује, проширује, мења у складу са својом уметнич-ком визијом, и у луткарском театру текст је све више само повод који провоцира игру.

Међутим, иако се праве и веома успеле луткарске представе без речи, у луткар-ском позоришту за децу, где текст мора да претрпи разна прилагођавања луткар-ској драматургији за децу, он ипак још увек опстаје близак свом изворном облику, као важна компонента представе, која поред специфично луткарских обележја мора да поседује и основе доброг драмског текста уопште.

Несумњиво, наша луткарска позоришта стварају представе високих домета, које гостују широм света и освајају признања у међународним оквирима.

Закључак

Ако се узме у обзир чињеница да луткарска позоришта за децу у свету настају тек крајем XIX века, може се закључити да је наша средина релативно брзо при-хватила луткарство као једну од важнијих уметности за најмлађе. Код нас већ почетком XX века делују аматерске луткарске дружине, а почев од треће деценије

79 л. к. Наташа Николајевић, ил. Зорана Милошаковић, с. Дејан Пантелић, м. Мирољуб А. Расински, и. Зорана Милошаковић, Горан Поповић, 20. децембар 2002.

настају луткарска позоришта која у континуитету стварају представе, постижући значајне уметничке домете.

Почев од половине XX века, како у свету тако и код нас, руши се *концепција хомоіеноі, или класичноі луткарскоі позоришћа*, у којем су лутке личиле на живе сценске ликове који наизглед делају самостално, и започиње *ејоха хетероіеностіи*.

Позориште лутака, које је у првој половини XX века прошло кроз две битне фазе – прилагођавања захтевима „праве” уметности позоришта и откривања и усвајања принципа савремене уметности – у другој половини века кретало се у правцу антиреалистичког и поетског театра.

У том новом периоду усвајају се нове вредности и проширује се круг изражајних средстава. Долази до одбацивања паравана, укидања позоришне илузије, поред лутака на сцени се појављују глумци (који су најчешће у првом плану), маске, сенке, предмети за свакодневну употребу (у функцији лутака).

Пресудну улогу за подстицање плодносних преображаја у нашем луткарском театру одиграли су контакти наших луткара са светским уметницима на овом пољу.

Нажалост, наша луткарска институционална педагогија далеко заостаје за самим луткарским театром, па смо једна од ретких земаља која нема основне студије луткарства у оквиру студија драмских уметности, због чега су наши луткари присиљени да се школују у иностранству.

Ниједна друга уметност није толико блиска предшколском детету као што је то луткарство. Благоволно дејство лутке на децу раног узраста је непроценљиво. Међутим, за разлику од развијенијих земаља које имају свест о далекосежном значају првих утисака у обликовању личности, и стога највише новца издвајају управо за образовање најмлађих, ми ову свест још нисмо развили у довољној мери.

Извесну наду буде могућности оснивања приватних луткарских позоришта, као и приватних луткарских академија. Међутим, све док у друштву не дође до истинске свести о значају луткарства и његове популаризације, на овом пољу се не могу очекивати крупнији помаци.

Луткама се током друге половине XX века, па све до наших дана, често постижу врло смела и успела уметничка решења, која по својој оригиналности и снази нимало не заостају за дометима позоришта за одрасле. Међутим, медији скоро да не обраћају пажњу на рад луткарских театара, а дневни листови готово да не остављају простора за позоришне приказе ове врсте.

На крају промишљања о нашем луткарству, чини се да није неумесно запитати се колико је мисао Бранислава Крављанца, коју наводимо, пуна истина, а колико је још увек тежња: „У нашој средини створена је свест о луткарству као високој уметничкој дисциплини и једном од најмодернијих облика сценског исказивања.”⁸⁰

80 Крављанац, Б. 40 година, у: *Мало позоришће „Душко Радовић” – Београд 1949–1989*, уредили Новковић, М., Копривица, С., Јевтић Ничева, М., Беблер, П. (1989), Београд: Мало

ЛИТЕРАТУРА:

- Бјелошевић П. (2006). *Пола вијека Дјечијеј позоришта Републике Српске*, у: *Бањалучка кућа од снова*, приредио Бјелошевић, П. Бања Лука: Дјечије позориште Републике Српске.
- Бјелошевић, П. (2008). Пет деценија путем заједничких снова, у: *Чаробњаци из Ниша (Позоришта лутака Ниш 1958–2008)*, приредио Крстић С. Ниш: Позориште лутака Ниш.
- Đerić, Z. (2007). *Metafizika lutkarstva*, u: *Magija lutkarstva*, priredio Lazić, R. Beograd: Foto Fortuna i autor.
- Јоковић, Ж. (1987). Петнаест година позоришта „Пинокио”, у: *Позоришта лутака „Пинокио” Земун – 1972–198*, Београд: Позориште лутака „Пинокио”.
- Јоковић, Ж. (1997) Јубилеј Позоришта лутака „Пинокио”, разговор водио Лазић, Р. у: *Позоришта лутака Пинокио 1972–1997*, Београд: Позориште лутака „Пинокио”.
- Јоковић, Ж. (2008). Деца желе динамичну игру, у: *Чаробњаци из Ниша (Позоришта лутака Ниш 1958–2008)*, приредио Крстић С. Ниш: Позориште лутака Ниш.
- Jurkovski, H. Pozorište za buduće ljude. 21. maj 2013, 11. maj 2026, <https://www.autonomija.info/pozoriste-za-buduce-ljude/>
- Kravljanac, B. (1984) *Od igre do mišljenja – Zapisi o predstavama Malog pozorišta*, Bugojno: Bijenale jugoslovenskog lutkarstva, Šibenik: Jugoslovenski festival djeteta, Beograd: Malo pozorište, Novi Sad/Beograd: Slavija press.
- Крављанац, Б. (1989). 40 година, у: *Мало позориште „Душко Радовић” – Београд 1949–1989*, уредили Новковић, М., Копривица, С., Јевтић Ничева, М., Беблер, П. Београд: Мало позориште „Душко Радовић”.
- Крављанац, Б. *Куда иде савремено (југословенско) луткарство*, разговор водио Лазић, Р., необјављен и недатиран рукопис.
- Kulundžić, M. (1988) *Moj život s lutkom*, Sarajevo: Bijenale jugoslovenskog lutkarstva Bugojno: Poslovna zajednica profesionalnih pozorišta Bosne i Hercegovine.
- Лазић, Р. (2006). у: *Бањалучка кућа од снова – Пола вијека Дјечијеј позоришта Републике Српске*, приредио Бјелошевић, П. Бања Лука: Дјечије позориште Републике Српске.
- Lotman, J. *Lutke u sistemu kulture* (2004), u: *Srpsko lutkarstvo u svetskoj teatrologiji*, priredio Lazić, R. Beograd: Foto Futura i Radoslav Lazić.

позориште „Душко Радовић”, стр. 8.

- Лукић, Д. (1989). Лутке живе ћутке само кад су саме..., у: *Мало позоришће „Душко Радовић” – Београд 1949–1989*, уредили Новковић, М., Копривица, С., Јевтић Ничева, М., Беблер, П. Београд: Мало позориште „Душко Радовић”.
- Mrkšić, B. (1976) *Drveni osmjesi*, Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava „Naša djeca” SR Hrvatske.
- Павелкић, Р. (1997). Сведочанства, у: *Позоришће лутака Пинокио – 1972–1997*, Београд: Позориште лутака „Пинокио”.
- Paljetak, L. (2004). О луткарској драматургији, у: *Svetsko lutkarstvo – Hrestomatija – Istorija, teorija, istraživanja*, priredio Lazić, R. Београд: Фото фортуна и Радослав Лazić.
- Pešić, S. (2004) О луткарској драматургији – Разговор с драмским аутором Стеваном Пешићем (1939–1994), у: *Svetsko lutkarstvo – Hrestomatija – Istorija, teorija, istraživanja*, priredio i razgovor vodio Lazić, R. (2004), Београд: Фото фортуна и Радослав Лazić.
- Pešić, S. (2002). Мисли о луткарству, у: *Estetika lutkarstva*, priredio Lazić, R. Београд: ауторско издање.
- Радовић, Д. (1989). (У спомен Душку Радовићу), у: *Мало позоришће „Душко Радовић” – Београд 1949–1989*, уредили Новковић, М., Копривица, С., Јевтић Ничева, М., Беблер, П. Београд: Мало позориште „Душко Радовић”.
- Станковић, С. (1997). Колективна креација, у: *Позоришће лутака Пинокио – Земун 1972–1997*, Београд: Позориште лутака „Пинокио”.
- Ђирилов, Ј. Одједи, *Позоришће лутака „Пинокио” – Земун – 1972–1987*, Београд: Позориште лутака „Пинокио” (Прештампано: *Полиџика*, 17. новембар 1981, стр. 81).

Nevena Vitošević

Institute for Textbooks – Publishing Department, Belgrade

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF SERBIAN PUPPET THEATRES

Abstract: This paper provides a concise overview of the origin and development of puppet theatres in Serbia during the twentieth century, with particular emphasis on the period from the interwar years to the present day. It examines the major developments in Serbian puppetry (theatres, directors, playwrights, festivals), as well as the key transformations that marked this development, namely the poetic and aesthetic characteristics of particular periods (puppet naturalism, puppet surrealism – the concept of homogeneous or classical puppet theatre,

and the era of heterogeneity). The paper also discusses the main features of puppet theatre repertoires. In addition to classical theatrical forms of puppet performances for children, the research addresses musical puppet productions (opera, musical theatre), as well as attempts to develop puppet theatre for adults. The study concludes that Serbian puppet theatres have undergone significant development which, unfortunately, has not been accompanied either by the development of higher education in this field or by a sufficiently developed public and media awareness of the importance of puppetry.

Key words: *puppetry, children's theatre, history of Serbian children's theatres, puppet directing, puppet dramaturgy, puppet festivals, puppet theatre for adults*